

ALEVİLİĞİN BÜYÜK BİLGE OZANI

YUNUS EMRE(1240-1320)

İsmail Kaygusuz

Yunus'un Kiblesi Dost Yüzü, Secdesi Dostadır

Yunus Emre'den, bizim Yunus'tan, onun evreni kucaklayan hoşgörölü ulu gönlünden dostlara binlerce merhaba diyerek, bir şiiriyle giriş yapalım.

Aşk imandır bize gönül selamet
Kiblemiz dost yüzü daimdir salat

Dost yüzün göricek şirk yağmalandı
Anın çün kapıda kaldı şeriat

Gönül secde eder dost mihrabına
Yüzün yere koyup kılar münacat

Münacât için vakt olmaz arda
Kim ola dost ile bu demde halvet

Derildi beşimiz bir vakte geldi
Din tamam olıcak değer muhabbet

Doğruluk bekleyen dost kapısında
Gümansız ol bulur ilahi devlet

Yunus o kapıda keminde kuldur
Ezelden ebede dektir bu izzet

“İnancımız sevgi” diyor Yunus, “kiblemiz dost yüzü, namazımız niyazımız onadır. Dostun yüzünü görünce şeriatı kapıda koyduk. Dostun yüzü, insanın kendisidir, bizim mihrabımız ve secdemiz onadır. İbadet için vakit mi olurmuş? İbadet sevgi-muhabbetir, hiç vakitle kısıtlanır mı? Derip devşirip bire indirdik biz o beş vakti! Bu bir vaktin sınırsızlığında din sevmekle tamamlanır...”

Yunus Emre ve Hünkar Hacı Bektaş

Aynı dönemde yaşamış ve Hacı Bektaş'ın halifelerinden Tapduk Emre'nin yoloğlu Yunus'un ona şiirlerinde yer vermemesi mümkün değildir. Günümüze ulaşan Yunus şiirlerinde Hacı Bektaş'ı göremeyişimiz, onun adının geçtiği şiirlerin ayıklanıp yok edilmesiyle açıklanabilir ancak. Yunus'un şiirlerinin birçoğu Hacı Bektaş felsefesinin yorumlarından başkası değildir. Yunus bu dizelerinde, doğruluk beklediği dost kapısı Hacı Bektaş dergahının kapısıdır. O kapıda (tıpkı Said gibi) basit bir kul görüyor kendini. Bu onun için sonsuza dek sürecek bir izzet, onurdur. “Doğruluk dost kapısıdır” diyen Hacı Bektaş Veli'nin kendisidir ve ona göre tapınma Dosta'dır. 1200 yılında yazılmış İsmaili Kıyamet dönemi kitabı *Haft-i Bab Baba Seyyidna*'da,

“Tanrıya tapınma, Azizi'nin dizelerinde söylemiş olduğudur: ‘Dostun kapısı iki adımdan fazla değil/Sen ise birinci adımda duruyorsun’ diye tanımlanmaktadır.

Böylece Hacı Bektaş'daki bu inancın kaynağı ve bu düşünceyi nereden kazandığı da açıklanmış oluyor. Yunus Emre, Hacı Bektaş'ın bu sözünü kullanarak, bakınız o kapıda kulluğa nasıl kendini layık görüyor:

Aşk imandır bize gönül selamet
Kiblemiz dost yüzü daimdir salat

Dost yüzün göricek şirk yağmalandı
Anın çün kapıda kaldı şeriat

....

Doğruluk bekleyen dost kapısında
Gümansız ol bulur ilahi devlet

.....

Yunus o kapıda keminde kuldur
Ezelden ebede dektir bu izzet

Şeriati kapıda bırakıp gönül evine, hakikat evine girmiş olan Yunus Emre'mizi devlet, şeriatçılar sahiplenmeye kalkıyor. Kapısının önünde yığılmışlar, basın-yayın araçlarıyla, devlet ulemasıyla Yunus'u gönül evinden çıkarmak, *sünnileştirmek* istiyorlar. Oysa Yunus, şeriata ve onun ilkelerine, bu ilkelerle yönetilen beyliklere ve devlete karşı muhalefetin bayrağını şiirlerinde dalgalandırıyordu.

Yunus, Anadolu'da yaşayan Aleviliğin ilk büyük ulularındandır. O, şeriati, şeriat inançlı devleti zararlı bulmuş ve başkaldırmıştır. Şeriat ilkeleriyle birlikte zamanın yönetimlerini, hanlarını ve beylerini hep eleştirmiştir. Bakınız ne diyor Yunus:

Danışmand okur tutmaz derviş yolun gözetmez
Bu halk öğüt işitmez ne sarp zaman olırsar

Gitti begler mürveti binmişler birer atı
Yedigi yoksul eti içtiği kan olırsar

(...)

Müsülmanlar zamana yatlu oldu
Halal yenmez haram kıymatlı oldu

Haram-i hamir tuttu cihanı
Fesat işler eden hürmetli oldu

Şakird ustaz ile arbeye kılur
Oğul atayla izzetlü oldu

Fakır miskinlikten çekti elini
Gönüller yıkuben heybetlu oldu

Peygamber yerine geçen hocalar
Bu halkın başına zahmetli oldu

Yunus Emre'nin bu dizelerini Sünni yorumcuların dediğince, "bir zahidin, yani dindar bir kimsenin zamanından şikayeti" olarak değerlendirmek tamamen yanlıştır.

I. 3. 2. Yunus, Düzene ve Şeriata Başkaldırmıştır

Yunus döneminin düzenine ve yönetimlerine karşıdır. Düzenin temelden bozukluğuna, zalimliğine ve kandökücülüğüne başkaldırmıştır. Şiirlerinde “öğüt iştirmez halka” durup dinlenmeden bunu anlatmaktadır. Feodal beyler yoksul halkı iliklerine değin sömürmektedir ve onlar için öldürmek zevktir. Haram-i hamir, yani mayası bozuklar cihanı doldurmuştur, onca fesat ve namussuzluklarına rağmen saygı görürler.

Düzenin getirdiği ahlak bozukluklarına da dikkat çeken Yunus, dervişlerin yolgöstericilik görevlerini yerine getirmediklerinden de yakınıyor. Konyalı dervişlerle birlikte, kendi batını-Alevi çevresinden bazı gezginci dervişleri de kıyasıya eleştirmektedir. Bunların halkı aydınlatma-eğitme görevini bırakıp, bey olarak çevreye korku ve heybet saldıklarını, düzenle kaynaştıklarını kapalı da olsa söylüyor.

Yunus Emre ve onun mensup olduğu çevrenin dervişleri, yolgösterici ve aydınlatıcı, inanç ve düşüncelerinin propagandacılarıdır. Yunus şiirlerinden birinde;

Vardığımız illere şol sefa gönüllere
Halka Taptuk ma'nisin saçtık elhamdülillah

diyerek, piri Tapduk Emre'nin düşüncelerinin yayıcısı olduklarını açıkça söylüyor. Biraz önce verdiğimiz alıntıdaki son beyite dikkat edelim. Hocaları halkın başının belası gören Yunus, benzetme-kıyas yöntemiyle peygambere de taş atmaktan çekinmiyor.

Yunus, tanrıyı kendi sıfatında görmüştür, bundan hiç kuşkusu-gümanı yoktur. Oruç, namaz, zekat hac, yani şeri tapınmalar onun için bir cinayettir. O, kendinde gördüğü tanrıyla birleşmiş ve Hak ile Hak olmuştur.

Şeriat ve ilkeleri, ibadetler hakkındaki bu düşüncelerinin ayrıntılarını Yunus'un kendi dilinden izleyelim:

Can olgıl can içinde kalma güman içinde
İstedğin bulasın yakın zaman içinde

Rüku sücuda kalma ameline dayanma
İlm ü amel garkolur naz ü niyaz içinde

Oruç namaz zekat hac cürm ü cinayettürür
Fakir bundan azattır has-ül havas içinde

Ayn-el yakın görüptür *Yunus* mecnun olupdur
Bir ile bir olupdur Hakk-al yakın içinde

Yunus çok çalışmış, çabalamış, çok çileler çekmiştir bu olgunluğa erişmek için. Nefsine kılıç çalmıştır. O şimdi “herkestir”. Kuran okuyan da, Kuran'ın içindeki de kendisidir. Üstelik meydana çıkmış, bunun siyasetini yapmaktadır: Siyaset meydanında galebeden çıkan o Siyaset kendi olmuş girmiş meydan içinde

Tartmış kudret kılıcın çalmış nefsin boynuna
Nefsini tepelemiş elleri kan içinde

Sayrı olmuş iniler Kur'an ününü dinler
Kur'an okuyan kendi kendi Kur'an içinde
(...)
Baştan ayağa değin Haktır ki seni tutmuş
Haktan ayrı ne vardır kalma güman içinde

Oruç namaz gusül hac hicaptır aşıklara
Aşık andan münezzeh halis heves içinde

Girdim gönül şehrine daldım onun bahrine
Aşk ile gideriken iz buldum can içinde

Yunus senin sözlerin ma'nidir bilenlere
Söyleniser sözlerin devr-i zaman içinde

Seksen yılı aşkın yaşamı boyunca bir kez bile hacca gitmemiş olan Yunus, er-evliyayı ziyaret edip erin eşğine yüz sürmekle Kabe'yi tavaf kılıyor. O, Hakkı er yüzünde görmektedir. Yunus için bir gönüle girmek, binlerce kez Kabe'ye gitmekten yeğdir:

Aşık oldum erene ermek ile
Hakkı gördüm er yüzün görmek ile

Her nere baktım ise er oturur
Gönlün aldım yüz yere sürmek ile

Haktan erer türlü nasip erlere
Olmaz imiş Kabeye varmak ile

Kabe senin eşğindir bilmiş ol
Bulamazsın yol çekib aramag ile
(...)
Ey erenler ey kardeşler görün beni nittim ahi
Ere erdim eri buldum er eteğin tuttum ahi

Canım bir gözsüz bir can idi içi dolu sen-ben idi
Tuttum miskinlik etegin ben menzile yettim ahi

Yunus Emre için cümle yaratıklar birdir, ayrısı gayrısı yok, eşittir. Cümle varlığa tek bir gözle bakmayan, şeriatın evliyası da olsa hakikatte asidir. Hakikat bir denizdir, şeriat bir gemi. Tahtaları ne denli sağlam olursa olsun gemiye güvenilmez, dalga biraz arttı mı tahtalar kırılıverir. Öyleyse o gemiden çıkıp hakikatın kucağına atılmalıdır. Kurtuluş buradadır. Hakikatın kafiri şeriatın evliyasıyla eşdüzeydedir. Şeriat oğlanları ortalıkta “şeriat da şeriat” diye çığlık atıyorlar. Girip de Hakikat kapısından şöyle bir baksınlar, bakalım bir daha geri dönebilecekler mi?

I. 3. 3. Yunus “Biz İlimin Talibiyiz, Aşk Kitabını Okuruz” Diyor

Bizler bilimin talipleriyiz ve aşk kitabı okuruz, diyor Yunus. Öğretmenimiz Çalap'ın kendisidir. Gittiğimiz yola gelmek istersen, dört kitabı yüzeyden şerhedenleri dinleyerek değil, içanlamlarını, yorumlarını öğrenmelisin. BEN'likten çıkıp, adımı değiştirip öyle geleceksin. Çünkü bizim inancımızın temel ilke ve buyrukları hiçbir dinde bulunmaz.

Yunus, “sözün hülasasını” kendi coşkun diliyle şöyle dile getiriyor:

Söylememek harcıdır söylemenin hasıdır
Söylemenin harcıdır gönüllerin pasıdır

Gönüllerin pasını ger sileyim derisen
Şol sözü söylegil kim sözün hülasasıdır

Cümle yaratılmışa bir göz ile bakmayan
Şer'in evliyasıysa hakikatta asidir

Şeriatın haberin şerh ile aydam işit
Şeriat bir gemidir hakikat deryasıdır

Ol geminin tahtası her nice muhkem ise
Deniz merci kat'olsa tahta uşanasıdır

Bundan içeri habar işit aydeyim ey yar
Hakikatın kafiri Şer'in evliyasıdır

Biz talibi ilimleriz aşk kitabın okuruz
Çalap müderris bize aşk hod medresemizdir
(...)
Hakikatın ma'nisin şerh ile bilmelidir
Erenler bu dirliğe riya dirilmelidir

Hakikat bir denizdir şeriatıdır gemisi
Çoklar gemiden çıkıp içine dalmadılar

Bunlar geldi tapıya şeriat tuttudurur
İçeri giribeni ne varın bilmediler

Dört kitabı şerheden asidir hakikate
Zira tefsir okuyup ma'nisin bilmediler

Şeriat oğlanları bahsedüp da'vi kılur
Hakikat erenleri da'viye kalmadılar

Yunus adın Sadık'tır bu yola geldin ise
Adın değiştirmeyenler bu yola gelmediler
(...)
Severem ben seni candan içeri
Yolun ütmez bu erkandan içeri

Şeriat tarikat yoldur varana
Hakikat marifet andan içeri
(...)
Gayridür her milletten bizim milletimiz
Hiç dinde bulunmadı din ü diyanetimiz

Bu din ü diyanette yetmiş iki millette
Bu dünya ol ahrette ayırur ayatımız

Zahir suya banmadan el ayak deprenmeden
Baş sücuda varmadan kılunur taatımız

Ne Kabe vü ne mescid ne rüku ne sücud
Hak ile daim becid olur münacatımız

Gerek Kabeye varalım gerek meclise girelim
Gerek suyla yunalım çün bile illetimiz

Yunus canın yenile kim dostluğun anıla
Aşk ile dinlerisen bilesin kudretimiz

Yunus'un okuduğu kitabı kalem yazmamıştır, yazabilmesi için yedi deniz dolusu mürekkep olmalıdır. Yunus, oruç namaz için içki içer, sarhoş olur. Seccade üzerinde ise altı telli saz ya da kopuz dinlemeyi tercih eder:

Ben bir kitap okudum kalem yazmadı onu
Mürekkep eyler isem yetmeye yedi deniz

Ben oruç namaz için suci içtim esridim
Tesbihü seccadeyçün dinledim çeşte kopuz

Açıktır ki, Yunus'tan verdiğimiz bu birkaç örnekte bile şeriatı, Sünniliği öven tek bir sözcük yoktur. Zamanının bey ve yöneticilerinin yanında olduğunu belirleyen bir dolaylı söylem de yok.

I. 3. 4. Yunus Emre, Sadece Aleviliğin Siyasetini Yapmıştır

Her fırsatta Osmanlı'nın kanlı geçmişiyle övünen Türkiye Cumhuriyeti devleti, Yunus'u neredeyse "devlet sanatçısı" yapıyor.

O Osmanlı ki, Alevi kanı içmekten doymayan şeyhülislamı Ebu Suud efendi, ölümünden ikiyüz yıl sonra Yunus için "katli vaciptir" diye fetva yazıyordu. O yönetim ki, 12 Eylül faşist darbesinin ardından, çoğunluğu Alevi ilerici, devrimci binlerce insanımızı kırıma uğratar, hapislerde çürütürken Osmanlı'yı aratmıyordu. O burjuva devlet ki, "Türkiye'nin %98'i Sünnidir" diyerek 20 milyon Alevinin varlığını yadsıdığı gibi, "Türk-İslam sentezi" denilen devlet felsefesini güçlendirmek için düşünür ve ozan avına çıkmış.

Yazarları, çizerleri, tüm basın-yayın araçlarıyla Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre'yi bu sentezin içerisinde eritme ve Sünnileştirme çabaları boşunadır. Tarihsel gerçek değiştirilemez! Bu çaba yeni değil, ötedenberi vardı. Şeriatçı ve milliyetçi yazarlar bunları hep işliyorlardı. Vaktiyle doğruyu yazmaya eğilim göstermiş olanlardan bazıları da, sonradan yazdıklarını yalanlayıp yadsıyarak bu felsefenin temeline harç koydular. Bunun en önde gelen örneği, Yunus Emre üzerine çok sayıda makaleler yazmış ve kitaplar yayınlamış olan Abdülbaki Gölpınarlı'dır.

Abdülbaki Gölpınarlı, 1961'de yayınlanan "*Yunus Emre ve Tasavvuf*"ta şöyle yazıyordu:

"Alevi-Bektaşî şiiri bu zümrenin inançlarından bahseder; kudret kandilindeki nuru, Ali'nin Cebrail'e hocalık ettiğini, Kırklar Meclisinde birine vurulan neşterin kırkıdan kan akıttığını, bir üzümün ezilerek kırk kişiye içirildiğini, Kırkların mest olup semaa girdiklerini, Mi'rac'da, bir arslanın, Muhammed'in yolunu kestiğini, Cebrail'in sözüne uyan Muhammed'in, bu arslana yüzüğünü verdiğini, ertesi sabah, Ali'nin, yüzüğü Muhammed'e teslim ettiğini, Hacı Bektaş `Vilayetname'sindeki menkabeleri... zaman geçtikçe Alevi-Bektaşî azizleri adına meydana gelen gelenekleri anlatır."

"Adab ve erkandan bahsederken dört kapıdan, kırk makamdan, mürşitten, rehberden, uyanan çerağdan, tutulan elden, etekten, elin, dilin, belin bağlanmasından, eşikten, dâr-ı Mansur'dan, Sakaahum şerbetinden, demden, sema'dan bahseder."

“Alevi-Bektaşî şiirinde dünya unutulmaz, dünya nimetleri sevilir, aşk, beşeridir, sevgi yaşayışın bir sonucudur. Sevgili Tanrı oluverir ve sevilen o'dur.” (A. Gölpinarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, 1961, s.234)

Güzel anlatıyor, eksik ama doğru. Burada Yunus Emre için söyledikleri bizi daha çok ilgilendiriyor.

“Artık Yunus'a, Yunus'umuza dönebiliriz... Kudret kandilindeki nur, Ali'nin Cebrail'e hocalığı ve Kırklar meclisi, Üveys, bir neşterle kırkıdan kan akması, bir üzümün ezilerek Kırklara şerbet oluşu, dört kapı, kırk makam, dünyaya bağlılık, sevgi, sevgili, zahiri emirleri intikad (*şariat kurallarının eleştirisi-İ.K.*), moral düşünce... ve kınayan, güzel güzel alay eden eda! Bütün bunlar Yunus'ta var. Yunus, bütün bunlarda ilk. Her Alevi-Bektaşî bunlardan bahseder. Yalnız kıyasıya düşmanlık, Yunus'un bütün insanları kucaklayan düşüncesinde yer bulmaz bir nesnedir.” (A.Gölpinarlı, *agy*, s.235)

Gölpinarlı'nın son cümleyi satırların arasına sıkıştırmasının bir nedeni var. Yunus'tan sonraki Alevi-Bektaşî ozanlarının şiirlerinde kullandıkları Teberra'yı, yani Ehlibeyt düşmanlarına, Yezit ve Muaviye soyuna lanet etmeyi içine sindiremediği için, “kıyasıya düşmanlık” vurgulaması yapmış burada.

15.yüzyıldan sonra yetişen Alevi-Bektaşî ozanları, Alevi toplumunun sürekli kırımlarla kökünü kazımayı amaçlayan Osmanlı yönetimini ve şariat mensuplarını Muaviye, Yezit ve Mervan'la eşleştirerek, Ehlibeyt ve oniki imam düşmanı gibi sürekli lanetlemişlerdir. Görgü cemlerinde Cem birleme, yani bitiş töreninde, toplu halde “lanet Yezid'e!” çığırtısını, Osmanlı'ya karşı sürekli muhalefetin simgesi olarak değerlendirmek olasıdır.

Konuya ilişkin çok geniş bilgisi olmasına rağmen Alevileri hiç de sevmeyen Gölpinarlı, dili sürçmüş olacak ki, Alevi-Bektaşî edebiyatı ve Yunus'un şiirlerini, bu karşılaştırma sırasında şöyle bağlıyor:

“Görülüyor ki Alevi-Bektaşî zümre edebiyatının kaynağı, bitmez tükenmez Yunus'tur. (...) Kaygusuz Abdal, Yunus edasını (*söyleyiş biçimini-İ.K.*) şahsileştirmiş, onun istihzasını, (*alaycılığını-İ.K.*) kendi psikolojisiyle daha umumi bir hale getirmiştir... Alevi-Bektaşî edebiyatı,.. didaktik vadede en büyük kudretini Hatayi mahlasıyla şiirler yazan Şah İsmail-i Safavi'de bulmuştur.” (A.Gölpinarlı, *agy*, s.235-236)

Alevi-Bektaşî, yani Batini inanç ve gelenekleri, Anadolu'da kesin olarak ilk kez Yunus Emre'nin şiirleriyle - onun kendi deyimiyle – “siyaset meydanına” çıkmıştır. Hacı Bektaş Veli'ye bağlı Tapduk Emre'den el etek tutan, nasıbalan Yunus, Anadolu batıniligi olan Aleviliğin siyasetini yapmıştır.

Erler meydanından geçmiş olan Yunus canını satılığa çıkarmış ve “burada yiter başlar, soran olmaz” demektedir. Alevi cemlerinde “bu meydan er meydanıdır, bu meydanda nice başlar kesilir de hiç soran olmaz” diye gülbenk çekildiğini hatırlayalım.

Aşk pazarıdır bu canlar satılır
Satarım canımı kimseler almaz

Aşık bir kişidir bu dünya malın
Ahiret korkusun bir pula saymaz

Begim aşık isen var sen yoluna
Burda başlar yiter başlar sorulmaz

Erenler meydanı arştan uludur

Salarlar çavkanı topu belirmez

Yunus bu tertibe garkoldu gitti
Geri gelmekliğe akli derilmez

diyen Yunus, yukarıdan beri yaptığımız alıntı ve açıklamaların da açıkça gösterdiği gibi, Anadolu Aleviliği inanç ve felsefesinin ilk öncülerindendir.

Gölpınarlı, Alevi-Bektaşî düşün ve edebiyatında bitmez tükenmez kaynağın Yunus olduğu üzerinde ispatlayıcı açıklamalar geçtiği halde, aynı kitabın bir başka yerinde “Yunus, batını inançları, telakkileri ve gelenekleri benimsemekle birlikte aşırı bir Alevi değildir” diyor. Bu çelişkinin kanıt olarak da, üç-dört şiirde Ebubekir, Ömer ve Osman'ın adlarının geçmesini gösteriyor.

Bir kez, bunların Yunus'a ait olup olmadığı kesin bilinmiyor. Yunus'a ait olduğu kabul edilse bile, eğer bunlar gerçekten takıyye (kendini gizleme) zorunluluğundan yazılmamış olsaydı, daha çok benzerleri bulunabilirdi.

A. Gölpınarlı Yunus'a Alevi dememek için bu dört beyite sarılıyor. Bununla da kalmamıştır. Ölmezden önce giderayak Yunus'a en büyük kötülüğü yapmış, onu Mevlana'ya bağlayıp Sünnileştirmeye çalışmıştır. Yukarıda sözünü ettiğimiz kitaptan on yıl sonra Altın Kitaplar Yayınevi'nden yayınlamış olduğu “*Yunus Emre*” kitabında, “Yunus'da biraz melametilik ve batınlık varsa da yol, erkan, yani tarikat silsilesi Mevlana'ya çıkmaktadır” demektedir.

Bunu yaparken Gölpınarlı iki çürük destek kullanıyor: Birincisi Ebu'l Hayri Rumi adlı birinin yazmış olduğu *Saltukname*. İkincisi ise Yunus'un iki şiirinde Mevlana'nın, bir şiirinde de Konya'nın adlarının geçmesi. Öyle ama, Yunus'un en az 12 şiirinde de Tapduk Emre'nin adı geçmektedir. Onu bir server, ulu şeyh, kendisini ise kapısında bir kul görmektedir. Yunus'un aşk sultanıdır O. Yüzünü görünce esrimiş, coşmuş ve çiğken pişmiştir. Bu şiirlerden bir beyitte,

Yunus'a Tapduk'tan oldu hem Barak'tan Saltuğa
Bu nasib çün cuş kıldı ben nice pinhan olam
diyerek Tapduk, Barak ve Saltuk'u, dolayısıyla Hacı Bektaş Veli'ye ulaşan yol silsilesini belirtmiştir.

I. 3. 5. Yunus'un Yaşadığı Dönemde Bizans-Türk, Türkmen İlişkileri, Dinsel ve Siyasal Olaylar

Yunus ve Tapduk Emre hakkında uzunca bilgi bulunan Hacı Bektaş *Velayetnamesi* dahil, Otman Baba ve Hacım Sultan *Velayetname*'lerinde ve Mohaçname'de Sarı Saltuk Dede hakkında hemen hemen aynı bilgiler verilmektedir.

Saltuk'un Hacı Bektaş Veli'nin gözde halifelerinden biri olduğu, Hacı Bektaş'ın onu önce Gürcistan'a, sonra da Kırım ve Balkanlar'a gönderdiği, büyük olağanüstülükler ve keramet sarmalı içerisinde anlatılır.

Bilinen tarihsel gerçeklere göre, Alevi Türkmen halkı, Hacı Bektaş Veli'nin yönlendirmesiyle, Küçük Asya'yı (Anadolu) baştanbaza çiğneyerek Selçuklu ülkesini kendilerinin bir ili durumuna sokmuş Moğollara ve işbirlikçi vezir Pervane'ye karşı, İzzettin Keykavus I'ı desteklemiştir. Ancak İzzettin, 1256 ve gerekse 1261 girişimlerinde üstün savaşçı Moğol güçleri tarafından yenilir. 1262 yılında 10-12 bin kişilik Türkmen gücünün başındaki Sarı Saltuk Dede ile Konstantinopol'e (İstanbul) gelip Bizans imparatoru Sekizinci Mikhael Paleologos'dan yardım isterse de, bunu elde edemez. İstanbul'u Latinlerin elinden yeni almış ve Bizans'ın restorasyonu uğraşmakta olan ve büyük sorunlarla yüzyüze bulunan imparator, Moğolları kendisine düşman etmek istememiştir. Oysa kendisinin Nikaia'da (İznik) imparatorluk tahtına

oturuşunu, daha önce Anadolu'daki bağımsız Selçuklu sultanlarının dostluk ve yardımlarına borçluydu.

İzzettin tek başına Kırım'a geçer. İzzettin'in Kırım'a geçmesine aldırmayan imparator, Sarı Saltuk Dede'nin güçlerinden yararlanmak istediğinden, onu alakoyar. Bizans tarihçilerinin, 1262 yılında İmparatorun 5 bin kişilik bir Türkmen gücünü paralı asker olarak kullanmış olduğunu yazdıklarına bakılırsa, bunlar Sarı Saltuk'un Alevi Türkmenleri olmalıdır.

Velayetnamelerde Sarı Saltuk'un Kalligra kalesini fethettiği ve oradaki kerametleri uzun uzun anlatılır. Örneğin, boynuna geçirilen bir değirmen taşıyla denize atılır, sağ çıkar. Ya da manastır keşişleriyle kaynayan kazanların içine girer, keşişler ölür, kendisi sağ çıkar... Yunan yarımadasında kullanılan bu Türkmen güçlerinin paraları ödenmediğinden, önlerine gelen kalelere, yerleşim birimlerine saldırarak talan ettikleri ve korsanlık yaptıkları bilinmektedir. Kalligra bunlardan biri olmalıdır.

13. ve 14.yüzyıllarda, Yunus'un yaşadığı dönemde Bizans mistik (Hristiyanlık tasavvufu) akımlarından Hesykhia'nın merkezi Athos dağıydı. Buradaki manastırlarından Kutlumuş manastırının (bu manastır 12.yüzyılın başlarında Hristiyan olmuş bir Selçuklu prensi Kutlumuş'un kurduğuna ve manastırın bulunduğu yörenin bugün bile Kariye (Köy) adını taşıdığına dikkat çekelim) arşiv belgelerinden, manastır yöneticilerine ilişkin 1313 tarihli bir akt'da "Kalligra kulesi ve manastırının, 50 yıl önce (yani 1263'de) `karadan ve denizden dinsiz-kafirler tarafından saldırılarak' yıkıldığından" sözedilmektedir. Yer, tarih ve olayların benzerliğini gözönünde tutulursa, bu ``kafirler" Sarı Saltuk'un erleri olmalıdır.

Bizans imparatoru aynı yıllarda, Sarı Saltuk'u, Türkmenleriyle birlikte (bugünkü Romanya'da bulunan) Dobruca bölgesine yerleştirmiştir. Nedeni var. Dobruca çevresinde Valaşlar ve Bulgarlar arasında gelişip güçlenen Bogomilizm, siyasi bir güçtü. Bizans, ``dinsel sapkınlık" olarak nitelediği düalist (Manicheizm ve Hristiyanlık mistisizmi karışımı) Bogomilizm akımını ezmek için her türlü aracı kullanmış ve kullanmayı sürdürüyordu. İmparator, Sarı Saltuk'u oraya yerleştirerek, Selçuklu sultanlarının "Türkmenleri `Uç'lara, yani sınırboylarına yerleştirip buraları güvenceye alma ve düşmana karşı etten kaleler kurma" siyasetini aynen uygulamıştı.

Ancak, Sarı Saltuk'un inancı da Sünni İslam açısından ``sapkınlık"tı. Böylece, birbirine yakın inanç ve politik öğeler taşıyan iki akım (Alevi-Bektaşilik ve Bogomilizm) karşılıklı etkileşim içine girdi. Romen asıllı din felsefesi tarihçisi Mircea Eliade'ın tespitlerine göre, 14.yüzyıldan sonra Bogomiller kitleler halinde İslamiyete geçmişlerdir. Bu, Saltuk Dede ile başlıyor. Ve, "Balkan Bektaşilerinin ataları bunlar olmalıdır" dersek büyük bir iddia olmaz.¹ Sarı Saltuk'un, piri Hacı Bektaş Veli'yi sık sık ziyarete geldiği ve onun buyruklarına göre hareket ettiği velayetnamelerden bilinmektedir. Evliya Çelebi, Dobruca'da Babadağı'nda bulunan Sarı Saltuk türbesi ve tekkesinden ve kendisinden uzun uzun sözetmekte olup, Kanuni Süleyman'ın bölgedeki Sarı Saltuk dervişlerinin kovuşturulmasına ilişkin buyruktuları vardır.

O açıdan, Saltuk'un Hacı Bektaş halifesi olduğu gerçeğini yadsıyarak ve - Sultan Cem'in isteği üzerine ve ona yaranmak için Sünni inanç ve anlayışı içerisinde kasıtlı yazılmış olan - Saltukname'de Saltuk Dede'yi Mahmut Hayrani'nin halifesi göstererek, bu yolla Yunus'u Mevlevi ve dolayısıyla Sünni yapmak, sahtekarlıktan başka birşey değildir. Çok büyük olasılıkla bu yıllarda Yunus Emre yirmi yaşlarında ve Konya'da tahsildeydi, belki dış dünyadan da habersizdi.

I. 3. 6. Bilge Türkmen Alevi Ozanı Yunus Emre

¹ Bogomil sözcüğü ``evliya, yani tanrının dostu" anlamına gelir ve Ortodoks Hristiyanlığa aykırı düşen bu ``sapkın" dinsel ve sosyal akım, Paulikienizm olarak Anadolu'da doğmuştur ve Anadolu kültürünün bir parçasıdır.

Yunus'un yaşı hakkında *Velayetname*'deki söylencelerin ve halk arasında anlatılanların dışında fala birşey bilinmemektedir. Bunlara göre, Yunus yoksul mu yoksuldur. Son belgelere göre ise, 1238-40'larda doğan Yunus, olasıdır ki varlıklı bir Türkmen oymak beyinin oğluydu. Belgelerin gösterdiği gibi bu oymak Hacı İsmail topluluğu olabilir. Sakarya-Porsuk havzasında yaşadıkları düşünülürse, demek ki Horasan'dan geldiklerinde Bizans sınırı boyuna yerleştirilmişlerdi. Belki de bu coğrafi konum nedeniyle, 1240 yılında kopan büyük Baba İlyas-Baba İshak halk ayaklanmasının bastırılmasıyla başlayan "Babai-batını Türkmen kırımı"ndan Yunus'un oymağı zarar görmemişti.

Yunus Emre'nin kırsal kesim halkı arasında yetişmiş, doğaçlama şiir söyleyen bir "halk aşığı" olduğunu düşünmek yanlıştır. O iyi eğitim görmüş ve çağının dil ve bilgileriyle donanmış ve bilinçli tercihini yaparak halkın arasına girmiş bir "bilge ozan"dır! Şiirlerinden büyük bölümünün ve *Risalet-ül Nushiyye* adlı mesnevisinin içeriği, Yunus'un çağının tüm felsefi bilgi ve akımlarını tanıdığını göstermektedir.

Yunus Emre, Konya'da medrese eğitimi görmüş olup, Arapça ve Farsça bilmektedir. En azından, Mevlana ile tartışacak, Ferüdeddin Attar'ı okuyup tasavvufi öykülerini şiirlerinde kullanacak ve Sadi'den şiirler çevirecek kadar Farsçası vardı. Kuran'ı yorumlayacak, Hallacı Mansur'un yapıtlarını okuyup inceleyecek ve onun enelhakçılığını iyi anlayacak kadar Arapça biliyordu Yunus.

Massignon'un Fransızca tertiplemiş olduğu *Hallac Divanı*'ndaki bazı şiirlerden bir kaç dize Türkçeleştirmeyi deneyerek bir küçük karşılaştırma yapalım:

Yeryüzü sensiz ne denli boş hey
Herkesin başı yukarıda

Dikilmiş durduklarına bakılırsa
Seni göklerde arıyorlar

Onların sana doğru görünüşte baktıklarını biliyorsun
Oysa sen öylesine yakınsın ki

Kör olduklarından varlığını farkedemiyorlar
Artık tanrıyla benim aramda

Beni kandıracak ne bir mucize
Ne de onu bana anlatacak bir elçi yoktur

Benim varlığım, dinim imanım hepsi tanrısal birliktir
(...)

Sana sesleniyorum
Hayır, hayır, beni sende çağırın sensin

Seni nasıl bende sen diye çağırabilirdim
Eğer sen bana 'Ben' diye
mırıldanmamış olsaydın

Ey benim varlığımın özümün özü
Ey içinde ruhum asılı olan sen

Yunus Emre de Hallac-ı Mansur kadar cesurdur. O, aradığının yeryüzünde olduğunu söylemekle yetinmiyor. Yunus yaratan ve yaratılandır. İsa ve Muhammed'le göklere ağar, Musa'ya binbir kelam eden odur! Hallacı Mansur ile birlikte “enelhak” der ve dâra asılır. Ama onun boynuna dâr urganını geçiren de kendisidir. Evvel odur, ahir odur. Kendi adını Yunus takmıştır ya, bu söylediklerine inanmayanlara kafir demekten de çekinmez:

Ben ayımı yerde gördüm ne isterim gökyüzünde
Benim yüzüm yerde gerek bana rahmet yerden yağar

(...)

Gökte peygamber ile miracı kılan benim
Ashab-ı soffa ile yalınca kalan benim

Musa peygamber ile binbir kelamı kıldım
İsa peygamber ile göklere çıkan benim

(...)

Hallacı Mansur ile dâra asılan benim
(...)

O Hallacı Mansur ile söyledim Enel hakkı
Benim gene onun boynuna dâr urganı takan benim

Evvel benim ahir benim canlara can olan benim
Azıp yolda kalmışlara Hızır medet olan benim

Dost ile birliğe yeten buyruğu ne ise tutan
Mülk yaratıp dünya düzen ol bahçevan heman benim

Halk içinde dirlik düzen dört kitabı doğru yazan
Ağ üstünde kara düzen ol yazılan Kuran benim

Yunus değil bunu diyen kendiliğidir söyleyen
Kafirdürür inanmayan evvel ahir heman benim

Adımı *Yunus* taktım sırrımı aleme çaktım
Bundan ileri dahi dilde söylenen benim

diye yazmıştı.

Anadolu Türkçesinin yazı dili olmasında öncülük eden, Türk halk edebiyatının ilk büyük ozanı Yunus Emre'nin ilk gençlik ve tahsil yılları Selçuklu başkentinde geçmiş olmalıdır. Gölpınarlı'nın “Yunus Emre'nin Konya'da medrese eğitimi görmüş olduğu” düşüncesine katılıyoruz.

Moğol korumalığındaki Selçuklu devletinin başkenti Konya, o dönemde hâlâ yüksek din, felsefe, kültür ve sanat merkeziydi. Suhreverdi, Muhiddin-i Arabi ve Sadettin Konevi gibi mutasavvıflar bu kentte bulunmuşlarsa da, Konya'ya damgasını vuran, hiç kuşkusuz Mevlana Celaleddin Rumi'dir.

I. 3. 7. Yunus Konya'daki Mevlana Meclislerinden Kaçıp Halka Yönelmiştir

Yunus, medrese eğitimi yıllarında, İran dilinin Anadolu'daki büyük ozanı ve Sünni mutasavvıfı Mevlana'ya, onun görkemine ve görkemli yaşamına hayranlığını, onunla karşılaşmasını belirleyen şiirinde dile getiriyor. Mevlana'ya büyük bir dost olarak yaklaşıyor. Bu şiirde

Mevlana Hüdavendigâr bize nazar kılalu
Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır

derken, olasıdır ki, Mevlana'nın aleyhinde konuşmuş olan Geyikli Baba'yı bile kınamaktadır:

Geyiklinin ol Hasan söz ayıtmış kendinden
Kudret dilidir söyler kendinin sözü değil

Miskin ol bre miskin gide sende kibr ü kin
Rüzgardır gelip geçer pes kime ne kalasıdır

Müzik ve sazdan konuşurken, Yunus'un Mevlana'nın saz ve eğlence sohbetlerinde bulunduğu dair bir ima varsa da, duyduklarını da söylemiş olabilir:

Ey kopuz ile çeşte aslın nedir bu işte
Sana sual sorarım aydiver bana işte

Aydır ki aslım ağaç koyun kirişi birkaç
(...)

Mevlana sohbetinde saz ile işret oldu
Arif ma'niye daldı gün biledir ferişte

Yunus, bu gençlik ve tahsil yıllarında adeta şeriat dindarıdır. Öyle ki, “Müslüman kişinin şeriatın koşullarını yerine getirmesi ve beş vaktini şaşırmadan kılması gerektir, yoksa ona Müslüman denmez”, diyor. Bununla da kalmıyor, kıyamet gününde sorulacak soruları yanıtlayabilmek için Arap dilinin öğrenilmesi gereğine bile inanıyor. Demek ki Konya medreselerinde bunlar öğretiliyormuş. Şu beyitler, yazımızın başlarında verdiğimiz şiirlerine taban tabana zıt. Sanki Yunus'un elinden çıkmamış:

Müslümanım diyen kişi şartı nedir bilse gerek
Tangrının buyruğun tutup beş vakt namaz kılsa gerek

Tanla durup başın kaldır ellerini suya daldır
Tamudan azatlı oldur kullar azad olsa gerek

(...)

Herkim Müslüman olmadı beş vakit namaz kılmadı
Bil ki müslüman olmayan ol tamuya girse gerek

(...)

İki ferişteh ine gele karşıma dura
Günahlarını yaza boynuna biti

Günahların tartalar andan sırat edeler
Zebaniler tutalar figanlar olur katı

(...)

Evvel bize vacip budur iyi hulku amel gerek
İslam adı konucağız yoldaşımız iman gerek

İsrafil surun urunca cümle mahluk uyanınca
Sorgu hesap sorulunca Arap dili bilmek gerek

Bununla birlikte Yunus giderek aşk deryasına dalıyor ve orada kendini aramaya başlıyor. Oysa, akıllı uslu biridir, herkes kendisine “çok iyisin” demektedir.

Bu kendini arayışın başkaldırısı içinde Yunus Mevlana ve çevresini terkeder. Artık onlarla zıtlaşmaya başlamıştır. Melamet yolunun ve batınilığın açık belirtileri içerisinde, o çevrenin çok küçümsediği ve kaba bulduğu Türk diliyle şiirler yazmaktadır. Hem kendisini ve hem de Mevlana ve çevresini eleştirmeye başlamıştır. Okumaya başladığı aşk kitabını denizler dolusu mürekkebin yazamıyacağını ileri sürmekte, oruç-namaz yerine içki içmeyi ve seccade üzerinde saz dinlemeyi tercih etmektedir.

Kısacası Konya

minaresini “sivri uçlu bir çuvaldız” olarak görmekte ve büyük rahatsızlık duymaktadır. İnsanların ve toplumun dertleri onu ilgilendirmeye başladığından “Konya rahatlığı”ndan nefret etmektedir.

Gölpınarlı'nın kabul etmemesine rağmen genç Yunus, yaşlı Mevlana ile tartışmış ve onu şu tek beyitle dize getirmiştir:

Et ü deri büründüm geldim size göründüm
Adem adın urundam uşde zuhura geldim

Aralarındaki tartışma sırasında Mevlana, büyük bilgeliğini göstermek için koca *Mesnevi*'sini ortaya koyunca, Yunus evirir çevirir, sonra yukarıdaki beyiti (ya da değişikliğe uğramış olarak, “ete kemiği büründüm / Yunus deyu göründüm” beyitini) söyleyerek Mevlana'nın kitabını iki küçük dizenin içine sığdırırverir.

Gerçekten aralarında bir tartışma olmasaydı, halkın bilincinde bu geleneksel öykü yaratılamazdı. Düşünelim, Mevlana Yunus'un şu şiirine hiç tahammül edebilir miydi?

Ey bana eyi diyen benim kamudan yavuz
Alnımı ay bilirüm bu gözlerimi yılduz

Bu vücudum şehrinde buçuk pulluk ıssım yok
Amelim mahalleri ser be ser kalmış ıssız

Hücre ne bucakta Hakka layık amel yok
Kimde derd ü firak var kimlerde eserlü söz

Halk hep ayağın durur ben seğırttim oturdum
Geçtim sedir yerine döşek kalın yerim düz

Bunun için salusluk çünkim elime girdi
Artık n'işime yarar derd ü firak ah ü sız

Ben bir kitab okudum kalem yazmadı anı
Mürekkeb eylerisem yetmeye yedi deniz

Ben oruç namaz için suci içtim esridim
Tebüh-ül seccadeyçün dinledim çeşte kopuz

Yunus'un bu sözünden sen ma'ni anlar isen
Konya minaresinü göresün bir çuvalduz

Öyle anlaşılıyor ki, Yunus Konya'yı, Sünni İslam şeriatının tüm bilgileriyle donanmış olmakla birlikte, tasavvufun içerisine balıklamasına dalmış olarak terketmiştir.

Yunus, yaldızlı bir yaşam içinde, vezirlerle sultanlar ve sultan karılarıyla yüzyüze dizdize oturan, bir dediği iki edilmeyen, Türkler için en kaba sözcükleri kullanarak onları horlayan, daima güçlünün yanında durarak “gel, sen de gel, kim olursan ol” derken beyleri, emirleri, tekfurları ve basilleri çağırın Mevlana'nın tasavvuf anlayışına karşı çıkmıştır. Bir duygu denizi içerisinde tanrısı ile ülfet eden, ama günlük yaşamının cinsel ayrıntılarını bile terennüm etmekten çekinmeyen, bireyci üstünlüğünün, sevilmeliğinin zevkini çıkarın Mevlana ile görüş ve yaşam biçimi ayrılığına düşmüştür.

Yunus'un:

Hücre ne bucakta Hakka layık amel yok
Kimde derd ü firak var kimülerde eserli söz

Halk hep ayağın durur ben seğırttim oturdum
Geçtim sedir yerine döşek kalın yerim düz

biçimindeki söylemleri, mutlaka Mevlana'yı çileden çıkartıyordu. Çünkü Mevlana için zaman öyle bir zamandır ki, istediğini söylemekte ve yapmakta, coşku içinde sema dönmektedir. Mevlevi yazar Ahmet Eflaki'nin, Mevlana'dan seksen küsur yıl sonra yazmış olduğu *Ariflerin Menkıbeleri* adlı kitabında, oğlu Sultan Veled'in ağzından “Mevlana için zamanın güzelliğini” vurgulaması oldukça ilginçtir.

Konya ve Kayseri surları dışında ezilmekte olan halk yığınları ve Anadolu Selçuklu devletinin Moğol imparatorluğunun bir uç ili haline dönüşmüş olması, Mevlana'yı ve oğlunu hiç ilgilendirmiyordu. Sultan Veled babasına bir sohbet anında şöyle diyor:

- “Bu zaman ne güzel bir zamandır, bütün insanlar samimidir inançlıdır. İnkarcılar varsa da güçleri yoktur!”

Mevlana, “Bahaaddin neden söylüyorsun bunu?” diye sorunca,

- “Şundan dolayı,” diye karşılık veriyor oğlu, “önceki zamanlarda, `Enel hak' dediği için Hallacı Mansur'u dârağacına çektiler. Onca ulu şeyhi öldürdüler. Tanrıya hamdolsun! Zamanımızda babamız Mevlana Hüdavendigâr'ın her beyitinde `Ben allahım ve tesbih edilmeye, zikredilmeye layığım' sözü vardır, ama kimse ağzını açıp da bir şey demiyor!”

Mevlana'nın buna yanıtı tam kendi şanına uygun:

- “Onların makamı aşıklar makamıydı oğlum, aşıklar belalara düşkün olurlar. Bizim makamımız ise maşukluk (sevilmeklik) makamıdır!”

Görüldüğü gibi Küçük Asya, yani Anadolu halkları için bir felaket olan dönem, Mevlana ve çevresi için mutlu bir dönemdir. Devletin, iktidar ve yöneticilerin yanında olmak budur. “Devlet sanatçısı” diye işte böylelerine denir. Ama Yunus Emre'mize bunu diyemezsiniz, o halkın ozanıdır.

Yunus, şiirlerinde “suçlandığını” söylüyor. Yetmiş iki millete hoşgörü içinde ve bir gözle baktığı için ve taati, yani şeriat tapınmalarını terkettiği için suçlu görülmektedir. Ama o hiç üzülüyor, çünkü Konya çevresinde ihaneti iyi tanımıştır. O artık varlıksızın, yoksulun, emeğin ve emekçinin yanındadır. “Yunus zalimlere karşı ve yetmiş iki milletin ayak türabı. Halk yığınlarının sanatçısı”dır o. Bunlar bizim yakıştırmamız değildir, şiirlerinden okuyacağız:

Kemdürür yoksulluktan nicelerin varlığı
Bunca varlık var iken gitmez gönül darlığı

Süleyman zembil ördü kendi emeğin yerdü
Onun ile bildilar onlar berhudarlığı

(...)

Dürüst kazan ye yedir bir gönül ele getir
Yüz Kabeleden yeğrekdir bir gönül ziyareti

Uslu değil delidir Halka salusluk satan
Nefsin Müslüman etsin var ise kerameti

(...)

Biz kime aşık isek alemler ona aşık
Kime değil diyelim bir kapıdır bir tarık

Yetmiş iki millete kurban ol aşık isen
Ta aşıklar safında tamam olasın aşık

(...)

Bir çeşmeden sızan su acı tatlı olmaya
Edeptir bize yermek bir lüleden sızarım

Yetmiş iki millete suçum budur hak dedim
Korku hiyanettedir ya ben niçin kızarım

(...)

Yayıldı Yunus adı suçludur kamu taati
Padişah inayeti suçun geçüre meger

Görülüyor ki, Yunus Emre, düşünce ve inançlarından ötürü suçlanmış, kovuşturmaya uğramıştır. Padişah'tan da inayet filan gelmemiştir.

I. 3. 8. Yunus Emre ve Hacı Bektaş Dergahı

Konya'dan çıkış o çıkıştır. Yunus, Belhli feodal bey oğlu İbrahim Edhem'in gizemine ermiş:

İbrahim Edhem baktı tacı tahtı bıraktı
Hak yoluna uyaktı ol sırrı duyan benim

diyerek kırsal kesimdeki halk arasına karışmıştır. Belki daha doğrusu, muhalif Türkmen halk yığınları arasına girmiştir. Uzun gezilere çıkıp, kendini ararken, bu tanıma arayışı onu çekerek ulu Pir Hacı Bektaş'a getirmiştir. Tapduk Emre'nin kişiliğinde “Er”ini bulmuş ve onun rehberliğinde Hacı Bektaş'ın ulu dergahına ulaşmıştır.

Deniliyor ki “mademki Yunus'un Hacı Bektaş'a bu bağlılığı vardı, neden şiirlerinden hiçbirinde Hacı Bektaş Veli'den söz etmez?” İki şiirinde adı geçiyor diye Mevlana'ya bağlamak daha mı mantıklı? Kaldı ki, yazımızın başlarında da sözünü ettiğimiz gibi, en az 12 şiirinde Tapduk Emre'nin adı geçiyor. Kaldı ki Yunus, girişte verdiğimiz şiirinde Hacı Bektaş'ın “doğruluk dost kapısıdır” sözünü işlemiş ve:

“Doğruluk bekleyen dost kapısında
Gümansız ol bulur ilahi devlet

Yunus o kapıda keminde kuldur
Ezelden ebede dektir bu izzet”

Demektedir. O, doğruluğu dost kapısında bekliyor; çünkü tanrısal varlığın-varsıllığın orada bulunduğundan kuşku duymuyor. Bu kapı Hacı Bektaş dergahının kapısıdır ve Yunus burada hizmet etmeyi başlangıçtan sona kadar (ezelden ebede) bir onur saymaktadır.

Bir nokta daha var: Yunus Emre'yi çağından günümüze değin taklit etmeyen ozan yok gibidir. En azından düşüncelerine sanat anlayışına değinilir ve adı mutlaka geçer. Bu yüzden, günümüze ulaşan şiirlerin birçoğunun onun olmadığı söylenir. Hatta Gölpinarlı, kendine özgü ölçütlerle ayıklamayı bile denemiştir.

Gerçek şudur ki, Yunus Emre, uzun yaşamı boyunca elimizdekilerden çok daha fazla şiir üretmiştir. Burada asıl yanıtlanması gereken soru, Yunus'un bu şiirlerinin başına ne geldiğidir. Dünyadan göçüşünden tam iki yüz yıl sonra Yunus'un “katlinin vacip olduğunu” ilan eden şeriat devleti anlayışının onun tüm şiirlerine hoşgörüle baktığı düşünülebilir mi?

Yunus, Hacı Bektaş'tan, elbette Aşık Paşa dönüğü gibi “mezcup biriydi, aptalın tekiydi” diye söz etmeyecek, onu “Ulu Pir” ve “Kutb-ül Evliya” olarak gösterecek, göklere yükseltecekti. Ancak, Baba Resul'un gözde halifesi Hacı Bektaş Veli'ye yapılan övgüler, ne Selçuklu'nun, ne Osmanlı'nın ve ne de öteki Sünni beyliklerin işine gelirdi.

Söylenen o ki, Yunus'un Divan'ını ele geçiren Molla Kasım, Yunus'un bin şiirini okuyup havaya, binini de suya atmış, “şeriata aykırı” diye. Derken şiirlerden birinde kendi adının geçtiğini ve yapmakta olduğu şiir katliamını önceden haber verdiğini görünce Yunus'un büyüklüğünü anlayıp, bin kez tövbe ederek yırtmaktan vazgeçmiş. Bize kalanlar, bu son bin şiiriymiş.

Halkın belleğinde günümüze değin taşınmış ve güldürü biçiminde öyküleşmiş bu olay, bize Yunus'un şiirlerinin büyük çapta yok edildiği gerçeğini yansıtıyor. Yunus'un Aleviliği hakkında kuşku yaratmaya çalışanların sorularını yanıtlamış oluyor.

I. 3. 9. Yunus Emre Çağının Bilgileriyle Donanmış Bir Düşünürdür

Yunus Emre, sadece ozan ve halk tasavvufçusu değil, aynı zamanda çağının tüm bilgileriyle donanmış bir halk düşünürüdür. Çünkü, görüşlerini, halkın konuştuğu dille, basit kavramlar ve anlaşılabilirlik içinde halka taşımıştır. Örneğin, insan-tanrı birliğini, insan biçimli tanrıyı (anthropomorphos theos),

Baştan ayağa değin Haktır ki seni tutmuş
Haktan gayri ne vardır kalma güman içinde

diyerek ne güzel belirtmiştir. Onun akli fikri “Enel Hak”tır ve Tanrıyı gökten indirip gönlüne yerleştirmek, onunla birleşmek!

Yunus Emre'nin “gönül gözünün açılması olgunluğuna ulaşarak tanrısal birliğe varma” düşüncesinde ve şiirlerinde kullandığı batını kavramların ikinci kaynağı Bizans mistisizmi, yani Hristiyan tasavvufudur.

Çok yer gezmiş olan Yunus Emre'nin Anadolu Selçuklu ülkesinin Bizans *kome ve khora*'ları (κομη και χωρα / köy ve küçük kasaba) ile içiçe geçtiği bir kırsal bölgede doğup büyüdüğünü unutmayalım. Konya'ya medrese tahsilini yapmak için, ya da hangi nedenle gelmiş olursa olsun, yeniyetmelik dönemi buralarda geçmiştir.

Arapça ve Farsça öğrenmiş olan Yunus'un Bizans dilini de bildiğini söylemek, büyük bir iddia olmaz. Yunus Emre'nin bir şiirinde - biraz ileride genişçe anlatacağımız - Bizans yöntemiyle tarih düşmüş olduğunu saptadık.

Çalap Adem kısmını topraktan vareyledi
Şeytan geldi Adem'e tapmaya ar eyledi

diye başlayan bu şiirin sonu

Altı bin yedi yüz yüz yıldan geçen Adem'i
Dile getirdi Yunus şimdi tekrar eyledi

beyitiyle bitmektedir. Buradaki “altı bin yedi yüz yüz” sayısı boşuna yazılmamıştır.

Bizans yazarları dışında, Yunus'un çağdaşlarından hiç kimse ne şiirlerinde ne de tarih yazılarında bu yöntemi kullanmamış. Yunus'umuzun Bizans kentlerine geziler yaptığı, dillerini bildiği, dolayısıyla Bizans kültürüne yabancı olmadığı düşüncesindeyiz.

Gerek bu tarihleme yöntemini tanıması, gerekse evrenin yaratılışını konu alan şiirlerinde işlediği felsefi düşünceler bunu gösterdiği gibi, Bolu'dan Salihli'ye değin batı Anadolu'da Yunus Emre adına anlatılan söylencelerde “onun Hristiyan keşişleriyle yaptığı keramet yarışmalarını kazanarak, düşmüş olduğu savaş tutsaklığından kurtulması” olayları bu ilişkiyi vurgulamaktadır.

Yunus'un ilk büyük temsilcilerinden olduğu Anadolu batınilğinde, yani Aleviliğin inanç ve düşünce sisteminde Zerdüş'ten Mazdek'ten Manicheizme, eski Anadolu çoktanrı dinlerinden Neoplatonizm'e, Kabbalizm'den Sabin Hermetizmine ve Şamanizme değin her çeşit izler vardır ve arandığında çok rahat bulunabilir. Hacı Bektaş Veli çevresinin, Horasan erenlerinin Bizanslı din adamları, aziz ve keşişleriyle karşılaşmaları ve ilişkileri masallaşmış, üzerlerine söylenceler oluşturulmuştur. Ama her nedense bu ilişkiler ve Aleviliğin 13-14.yüzyıllardaki Bizans mistik akımlarıyla etkileşimi gözardı edilmektedir.

Bizans imparatorluğu 1204'den 1262'ye kadar Nikaia (İzmit) sürgünü yaşadı. İznik kenti bu imparatorluğa başkentlik yaptı. Altmış yıla yakın süren bu dönemde, Selçuklu sultanlarıyla Bizans imparatorları arasında sıcak siyasi ve ekonomik ilişkiler yaşandı. Yüksek düzeydeki bu ilişkilerin, zaten içiçe yaşamakta kırsal bölge Alevi Türkmen halkına yansımamış olduğu düşünülemez!

İznik, Nikephor Blammydes, Georgos Akropolites gibi doğabilimci ve tarihyazıcıların, Theodoros Metokhites ve Nikephor Gregoras gibi hümanist, Neoplatonist ve Aristotelesçilerin evren, insan ve doğa, tanrının özü üzerinde yoğun tartışmalarına sahne olmuştur. Bu kentte okullar üniversiteler açılmış, çok sayıda kitaplar yazılmıştır. İznik'de doğup gelişen bilim, felsefe ve hümanizm daha sonra İstanbul'a taşınmıştır. Doryleion (Eskişehir) çevresinde yaşamış olan Yunus Emre, yüz küsur kilometre ötedeki Nikaia'ya (İznik) gitmemiş olabilir mi?

Yunus'un yaşadığı çağda, büyük bir mistik akım olan *Hesykhasmos* ya da *Hesykhia* (=Ἑσυχασμος οὐ Ἑσυχία) akımı gelişimini tamamlamış ve Ortodoks Hristiyanlığın hemen hemen dört yüzyıl boyunca tüm sistemini altüst eden, “sapkın inanç” dedikleri düalist(ikilemci) Bogomilizm son dönemlerindedir. Yunus gibi çağının karanlığı içinde parıldayan birinin, “yetmiş iki milletin ayak türabı olma” düşüncesini taşıyan bir bilgenin, tüm bunlardan haberi olmaması ve etkilenmemesi düşünülemez.

Hristiyanlıkta “*Theosis*”(Θεοσις), yani “tanrıyla birleşme, tanrılaşma” öğretisini sistemleştiren kişi Maximus Confessor'dur. Ortodoks mistisizmi, *Theosis*'e dayalı, “Sessizlik” anlamına gelen bu Hesykhia mistik akımı, Sina yarımadasında Sina dağı manastırlarında başlamış ve oradan Bizans dünyasına yayılmıştır. Bu akımı 13.yüzyılda Athos dağındaki ve diğer manastırlara taşıyan kişi, Nikephor Solidarius'dur.

Bunlara göre, “tanrı kalpte saklı bir hazinedir. Onu ancak can gözüyle görebilirsin! Derin derin soluk alıp, adını aralıksız tekrarlıyarak, yani sessiz zikirle tanrıyla birleşilir”.

Hesykhia mistisizmi, 14.yüzyılın ortalarına doğru, Gregorios Snaites ile doruk noktasına varmıştır. Bu akımın mistikleri, tanrının kendisini açıkça gördüklerini, ya da tanrıdan bir vizyon (görüntü) aldıklarını, ancak bunu beden gözüyle değil, “can gözüyle” yani “gönül gözüyle” gördüklerini iddia ediyorlardı. Aristotelesçi Barlaam ile Hesykhasmos'u savunan Gregoros Palamas'ın 1330 yılında İstanbul'da yaptıkları tartışmalar çok ünlüdür... Yunus Emre'deki tanrıyı “özünde görme”, “tanrısal birliğe” ulaşma inancını bu anlattıklarımızla rahatça karşılaştırabiliriz:

Nicekim ben beni bildim yakın bildim Hakkı buldum
Hakkı buluncadı korkum şimdi korkudan kurtuldum

Azrail gelmez canıma sorucu gelmez sinime
Bunlar beni ne sorsunlar ona sorduran ben oldum

Yunus'a Hak açtı kapı Yunus hakka kıldı tapı
Baki devlet benim imiş ben kul iken sultan oldum

I. 3. 10. Yunus Emre Bir Şiirinde Bizans Yöntemiyle Tarih Düşmüştür

Yunus, “yetmiş iki millete bir göz ile bakmış” ve şu dizeleriyle insanı kucaklamış, dünyayı sarmıştır:

Ben ay'ımı yerde gördüm
Ne isterim gökyüzünde

Benim yüzüm yerde gerek
Bana rahmet yerden yağar

(...)

Dervişlik baştadır, tacta değildir
Issılık oddadır, sacda değildir

Eğer bir insanın gönlün yıkarsan
Hakka eylediğin secde değildir

Yunus'umuzun şiirleri geniş araştırma ve yorumlara her zaman açık durmaktadır. Çok sayıda yerli ve yabancı bilim adamı, araştırmacı yazarlar Yunus'u değişik açılardan ele almışlardır. Halk ozanı, hümanist ve mutasavvıf olarak...

Doğudan batıya Anadolu'nun dört bir yanında mezarı olduğu söylenen Yunus Emre'nin, son zamanlarda bulunan yeni belgelere dayanarak 1238'lerde doğduğu ve 1320-1321 yıllarında öldüğü kabul edilmektedir. Şiirlerinde andığı bazı mutasavvıf ve ozanların 13.yüzyılın sonları ile 14.yüzyılın başlarında yaşadıklarının bilinmesi, onun çağını belirler. Kaldı ki aruz ölçüsüyle yazmış olduğu *Risalat-al Nushiyye*'sinin son beyitlerinden birine tarih de düşmüştür:

Söze tarih yediyüz yidiydi
Yunus canı bu yolda fidiydi

(Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre: Hayatı ve Bütün Şiirleri*,
İstanbul-1971,s.95, beyit 556)

Hicri 707'de (Miladi 1307) yazmış olduğu bu yapıtında Yunus, İslami din ve ahlak felsefesi yapmıştır. Sanki bununla, Arapça ve Farsça yazan ulemaya, güç ve karmaşık konuların kendi öz dili Türkçeye halka nasıl taşınacağını ve nasıl anlaşılır kılınacağını göstermeyi amaçlamıştır. O halk için şiir söylüyor, çalıp çığırtıyordu. Oysa Arapçayı, Farsçayı da çok iyi biliyordu. Bu açıklamalardan sonra şimdi isterseniz asıl konumuza, Yunus Emre'nin bir başka şiirinin sonuna Bizans takvim sistemiyle attığı tarihe geçelim:

Yunus Emre ve şiirleri üzerinde çalışmış araştırmacılardan kimsenin ilgisini çektiğini göremediğimiz bu tarih, Gölpınarlı'nın kitabında "İnanca ait kıssalar" bölümüne soktuğu 169 numaralı şiirin son beyitindedir.

Yedi şiirden oluşan bu bölüme, "Yunus'un Yaratılış Destanları" başlığı konulsaydı belki daha doğru olacaktı. Bu destanlardaki;

- "evrenin özü",

- "insanı oluşturan dört karşıt nesne",

- "evren çekirdeği (gevher),

- "son hızla dönen gevherden oluşun buğu",

- "buğudan oluşan gökyüzü ve yıldızlar",

- "dönmeye başlayan gökyüzü ve ay",

- boşlukta duran denizler üstüne kurulan yer" gibi, İslami inançlar dışındaki yaratılış düşünce ve varsayımlarını, Greko-Bizans bilim ve felsefi düşüncelerine dayandırarak yorumlamak olasıdır.

Çalap Adem cismini topraktan var eyledi
Şeytan geldi Adem'e tapmağa ar eyledi

Aydır ben oddan nurdan ol bir avuç topraktan
Bilmedi kim Adem'in batınına bakmadı

Zahir gördü Adem'in batınına bakmadı
Bilmedi kim Adem'i halka server eyledi

Kırk yıl kalıbı yattı adı alemi tuttu
Gör şeytanı buğzundan ne fitneler eyledi

Adem toprak yatmıştı ad'alemi tutmuştu
Fikrine bak İblis'in ya'ni hüner eyledi

Ol yürüyen atlar' sürdü Adem üstüne
Adem'e mekreyleyip ya'ni zafer eyledi

Ademin göbeğinden Çalap yarattı atı
Vaf diye durugeldi atlar güzer eyledi

Çün gitti Adem ahdı yetti Musa'nın vakti
İblis'e işbu işler yavlak eser eyledi

Musa gönüldü Tur'a Hakka münacat ede
Gördü kim bir akar su Musa nazar eyledi

Musa aydır göreyim işbu su nerden gelir
Ger böyle akar ise zir ü zeber eyledi

İleriye vardı Musa gördü Lain'i ağlar
Gözü yaşı imiş su gözün pınar eyledi

Musa sordu Lain'e ağladığın niçindir
Nideyim ağlamadan işimi zar eyledi

Mukarreb idim ben o Hakkın dergahında bol
Götürdü urdu yere candan bizar eyledi

Sen bilme misin Musa ben neden ayrıldığım
Şunlar önüme düşer beni efkar eyledi

Vargıl ayıtgıl Musa rahmet eylesin bana
Tövbe kıldım işime boş istiğfar eyledim

Musa erdi Hazrete başladı münacata
Unuttu emaneti söz muhtasar eyledi

Çalap'tan erdi nida hani emanet dedi
Ol nidaya canını Musa nisar eyledi

Vargıl ayıtgıl Musa rahmet edeyim ona
Secde etsin Adem'e çün istiğfar eyledi

Musa geldi Lain'e dedi Hakk'ın buyruğun
Secdeyi işitince döndü inkar eyledi

Ben ondan umar idim derdime derman kıla
Derdim dahı artırdı ya'ni tımar eyledi

Ben eger tapsa ona ol vakıt tapar idim
Şimdi hod toprak olup zir ü zeber eyledi

Adem İblis kim ola kim işi işleten Çalap
Ay u Günü yaratıp leyl ü nehar eyledi

Ma'ni nedir İblis'ten fuzullukturur bizde
Duydunsa işbu sözden sırr'aşikar eyledi

Çalap aydır şol kula inayet benden ola
Ne Şeytan azdırısar ne kimse kar eyledi

Altı bin yedi yüz (y)ü(z) yıldan geçen Adem'i
Dile getirdi Yunus şimdi tekrar eyledi

Bu 25 beyitlik şiirinde Yunus, kutsal kitaplarda geçen “Şeytan Söylencesi”ni ta Musa Peygamber zamanına indirip, onunla rastlaştırarak ilginç bir yorum getirmektedir:

Şeytan tanrısal buyruğa uymayıp, Adem'e tapmadığı gibi, ateşten atlarıyla ona karşı savaş açmıştır. Tanrı Adem'in kendi göbeğinden yarattığı atla onu korur ve şeytanı cennetten kovarak dünyaya salar. Vakit erişir Musa gelir. Şeytan Musa peygamberden, kendisini bağışlaması için tanrıya dua etmesini rica eder. Ancak Musa tanrıya yakarışı sırasında onun arzusunu unutmuştur. Tanrı anımsatır ve:

Vargıl ayıtgıl Musa, rahmet edeyim ona
Secde etsin Adam'e, çün istiğfar eyledi

diyerek eski buyruğunu yineler. Şeytan ise:

Ben eğer tapsam ona, ol vaktin tapar idim
Şimdi hod (kendisi) toprak olup Zir-ü zeber eyledi (tozu bile kalmadı)

sözleriyle karşı koyuşunu sürdürür. Yunus, “bu iblis öyküsünün anlamı, yaşamda fodulluk etmemektir, insan kendi kendisini azdırmazsa ona kimse kar eylemez” dersini çıkararak, olumlu bir yargıya varır.

İşte bu şiirinin sonuna tarih düşmektedir Yunus. Ancak bu tarih, *Risale*'sine attığı Hicri tarih yılı değildir:

Altı bin yediyüz ü yıldan geçen Adem'i
Dile getirdi Yunus şimdi tekrar eyledi

Gölpınarlı, Yunus Emre'nin şiirlerinde geçen, “yedi, dört, onsekiz, yetmiş bin, doksan bin, yüz yirmidört bin” gibi sayılar hakkında geniş denecek açıklamalar yaptığı halde, bu rakamı görmezlikten gelmiş. Oysa bu sayı Yunus Emre'nin yaşadığı çağda, Bizans'luların kullandığı tarih atma sisteminin, yaratılıştan o güne kadar geçen yılı gösteren tarihten başkası değildir.

Farklı el yazmalarına dayanarak, *Yunus Divanı*'nın çeşitli yazarlar tarafından yapılan baskılarında bu beyitin ilk dizesinin “altı bin yedi yüzi yıldan...”, “altı bin yedi yüz yıldan...”, “altı bin yedi yüz yıllık...” okunuşları da mevcuttur.

Risale'deki tarih için de aynı durum söz konusudur. Karaman'daki el yazmasında bunun “sene tarih yedi yüzdeyidi” olarak geçtiğini Gölpınarlı belirtmektedir.

Bu örneklemelerden de destek alarak biz bu beyitin aslının:

Altı bin yedi yüz (y)ü(z) yıldan geçti Adem'i
Dile getirdi Yunus şimdi tekrar eyledi

B biçiminde olması gerektiği kanısındayız. Böylece hece sayısı $7 + 7 = 14$ olduğu gibi, uyak (kafiye) uygunluğu da gerçekleşir.

Yunus Emre Adem'den kendi zamanına kadar geçen yılları açık bir sayıyla verdiğine göre, bu tarihleme sistemini biliyordu; yüz yıllık yanlış yapmış olamaz. Yani yüz rakamı yinelenmiş ve $6700 + 100 = 6800$ rakamı söz konusudur.

Yunus Emre'nin rakam ekleme yoluyla sayı basamakları oluşturduğu örnekler vardır. Birini verelim:

Yüz bin yirmi dört bin hası dört yüz kırk dört tabakası
Bu mülke bünyad olmada mülkü yaratanda idim
(Şiir 135, beyit 100)

Olasıdır ki Yunus, hece ölçüsünü tutturmak için bu tür kullanıma zaman zaman başvurmuştur. Şu halde Yunus Emre, adı geçen şiiri, yaratılışın 6800. yılında, yani günümüzün tarihleme sistemine göre 1292 (Hicri 692) yılı içinde, 54 yaşlarında iken yazmıştır.

Erken Bizans'tan başlayarak geliştirilen ve Geç Bizans döneminde diğer bölgesel ``Era" sistemlerinin (bölgelerin Roma imparatorluğuna katılış tarihini başlangıç olarak alan) tamamıyla terk edilmesiyle, kullanılması yaygınlaşan “yaratılış yılı”, Adem'in ya da dünyanın yaratılmasından İsa'nın doğumuna kadar 5508 yıl geçmiş olduğu hesabına dayanırdı. Yani, yaratılışın ilk günü, İsa'dan 5508 yıl önce 31 Mart Pazar olarak kabul edilir, İsa'dan sonraki yıllar bu sayıya eklenerek tarih atılırdı. (Bkz. V. Grumel, *Traite d'Etudes Byzantines I, La Chronologie*, Paris-1958, s.191-192, 219-224 ve genel kronolojik tablo s.240- 264)

Yunus Emre aruz ölçüsüyle yazdığı *Risale*'sinde Hicri 707 (Miladi 1307) tarihini, *Risale*'den daha önce yazıp, Adem ile şeytan söylencesini işlediği ve hece ölçüsünü kullandığı bu şiirinde ise, Bizans yaratılış yılı (6800 - 5508 = 1292) tarihini düşmüştür. Yunus'un tek bu şiiri bile, bizce onun Greko-Bizans dünyasını yakından tanıdığına göstergesidir.